

УДК 81'373

*С.В. Дорда, канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов Української академії банківської справи*

ІДЕОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена одній із проблем міждисциплінарних досліджень сьогодення, а саме, огляду деяких теоретичних засад дослідження ідеології.

Ключові слова: ідеологія, політичний дискурс, соціальний інститут.

Постановка проблеми. Міждисциплінарна природа лінгвістики дозволяє взаємно збагачуватися методами дослідження, способами постановки завдання; відбувається виокремлення нових предметів дослідження, в розробці яких зацікавлене все суспільство. Такий підхід до нової лінгвістики пояснив виникнення численних парадигм, другим компонентом назви яких стало слово «лінгвістика»: соціо-, психо-, когнітивна, комунікативна, комп'ютерна, правова лінгвістика, політична лінгвістика.

Політична лінгвістика – нова наука для України, яка виникла на перетині лінгвістики та політології. Ця сфера дослідження носить яскраво виражений міждисциплінарний характер.

Метою даної статті є огляд деяких теоретичних засад дослідження ідеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед перших, хто звернув увагу на мову тоталітарних режимів був Дж. Оруел, англійський письменник, який присвятив цьому «Додаток» у своєму відомому романі «1984» і ввів у вжиток термін «Newspeak». В радянські часи існувало негласне табу на дослідження політичного дискурсу. Дослідженню політичної мови радянської епохи присвячена монографія «Аналіз радянського політичного дискурсу» [Sériot 1985]. В межах лінгвістичного дослідження вирізняють два підходи до аналізу політичної комунікації: дескриптивний та критичний [Chilton 1994]. В сучасній лінгвістиці один із аспектів дескриптивного підходу пов'язаний із вивченням мовної поведінки політиків [Grieswelle 1978; Bachem 1979; Bergsdorf 1978; Holly 1989; Atkinson 1984; Баранов, Паршин 1986; Николаева 1988; Михальская 1996]. Другим напрямком дескриптивного підходу є аналіз змістовної сторони політич-

---

© С. В. Дорда, 2015

них текстів [Janis 1949; Chilton, Ilyin 1993; Pfau, Kenski 1990; Stuckey, Antczak 1995; Костенко 1993; Кордонский 1994; Дука 1998; Волкова 2000; та інші].

Критичний підхід спрямований на критичне вивчення соціальної нерівності, яка відображена в мові або в дискурсі. В роботах представників критичної лінгвістики розглядається проблема використання мови як засобу влади та соціального контролю [Fairlough, 1989; Wodak, 1994; ван Дейк 1994].

Однією із найбільш плідних дослідницьких парадигм в політичній лінгвістиці є когнітивний підхід, який дозволяє перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації [Quasthoff 1989; Fowler 1991; Gee 1996; van Dijk 1997; Баранов 1990; Баранов, Караулов 1991; Лассан 1995; Чабан 1997; Ильин 1997].

В рамках когнітивного підходу досліджується також взаємозв'язок мови та ідеології [Seidel 1985; Nöth 1990; Hodge, Kress 1993; van Dijk 1995, 996, 1998].

Виклад основного матеріалу. Соціальний інститут як категорія життєдіяльності суспільства є складним за своїм змістом феноменом. Поняття «соціальний інститут» в науковий ужиток ввів соціолог Г. Спенсер. В межах теорії людського суспільства виокремлюють три основні види інститутів: а) ті, що продовжують рід (брак та родина); б) розподільні (економічні); в) регулюючі (релігійні та політичні організації) [1, с. 31]. Головною функцією будь-якого з цих інститутів є функція регулювання соціальних процесів та явищ з метою збереження стабільності їх існування та підтримки рівноваги між ними.

До числа найбільш важливих компонентів, що складають внутрішню структуру соціального інституту належать: 1) наявність об'єктивного стану людей у сфері певного виду діяльності та суспільних відносин, тобто статусу; 2) сукупність рольових виконань (виявлень), котрі характеризують членів суспільства, які асоціюються в межах даного соціального інституту; до того ж, якщо статус передає вихідну позицію, яка визначається об'єктивними потребами в тому чи іншому виді діяльності, тоді соціальна роль є процесом його реалізації, його динамічною формою виявлення (і мовного також) або функцією; 3) соціальна норма як показник рівня обумовленості взаємодії людей один з одним в межах соціального інституту, яка «завжди може бути формалізована». Вона є тією мірою, котра визначає стандарт поведінки людей, яка становить соціальний інститут, за допомогою якої оцінюється їх

діяльність і визначаються санкції по відношенню до тих, хто допускає ухильну поведінку. Соціальні норми (політичні, правові, естетичні, моральні т. ін.) є одночасно умовами вибору рольової поведінки і засобом її виміру (схвалення чи засудження), тобто вони організують, впорядковують і регулюють діяльність людей та їхні взаємовідносини в межах певного соціального інституту [2, с. 134–137; 1, с. 27–30].

Взаємодія між дискурсивними і соціальними структурами – це не просто кореляційна або каузативна взаємодія. Це дуже складний соціокогнітивний процес, який включає в себе, наприклад, ментальні моделі та інші когнітивні репрезентації, які виникають у свідомості учасників. З одного боку на них впливають дискурсивні структури, а з іншого, вони впливають на взаємодію між людьми (а це означає, що і на майбутні дискурси) [3, с. 23].

Політичний дискурс – це особлива сфера мовленнєвої діяльності, результатом якої є специфічні тексти, вербальні та невербальні знаки, типові моделі мовленнєвої поведінки, які втілюються в конкретних жанрах політичного дискурсу [4, с. 15].

Політичний дискурс є багатостороннім, конфліктним за своєю формою соціальним діалогом між соціальними інститутами та індивідами, між інститутами влади та опозицією, який знаходить своє відображення в ідеологічно неоднорідних типах дискурсу [5, с. 59].

Ідеологічність є однією із властивостей політичного дискурсу оскільки тексти політичного дискурсу ідеологічно забарвлені, ідеологічність обумовлює інші важливі властивості політичного дискурсу, а саме експресивність, маніпулятивність, оцінність.

Політичне спілкування завжди ідеологізоване, оскільки комуніканти виступають не як особистості, які представляють самих себе, а як представники інститутів і політичних груп. Ідеологія більше не сприймається як аналіз ідей, які створюють основу наукового знання. Це скоріше об'єкт дослідження, який пов'язаний з ідеями, переконаннями та поглядами. Але ідеї, переконання та погляди не створюють ідеологію. Вони є «змістом мислення», в той час як ідеологія асоціюється з моделями, які лежать в основі значення, фреймів тлумачення, світогляду або форм повсякденного мислення та пояснень. Таким чином, логічне використання ідей, переконань та поглядів так само важливе для ідеології як і зміст думок для яких ці три терміни є ярликом [6, с. 38].

Ідеологія стає об'єктом міждисциплінарних досліджень, а саме когнітивної та соціальної

психології, соціології, аналізу дискурсу. Різні науки вивчають ідеологію з різних кутів зору. Ідеологія це багатоаспектне та суперечливе соціально-духовне утворення, яке виступає концептуальним та світоглядним ядром, навколо якого групуються всі соціально – політичні науки [7, с. 4].

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується зростанням зацікавленості дослідників до проблеми мова та ідеологія. Це можна пояснити політичними та соціальними змінами, які сталися останнім часом та призвели до певної переоцінки цінностей у свідомості представників різних соціумів та відображенню цих змін в мові.

Першочергове завдання лінгвістів – з'ясувати співвідношення мови та ідеології. У вітчизняному та закордонному мовознавстві піднімаються наступні питання: проблема відображення в мові конкуруючих ідеологій; обумовленість оцінок мовних одиниць ідеологією мовця; з'ясування закономірностей впливу ідеології на мову та можливостей впливу мови на ідеологію; використання мови як знаряддя та об'єкт ідеологічної боротьби; вплив ідеології на різні рівні мовної системи; специфічні особливості ідеологічно орієнтованої лексики; виокремлення в семантичній структурі слова ідеологічного компонента значення.

Ідеологічна оцінка часто відображається безпосередньо, за допомогою ідеологічно маркованих лексичних одиниць, які визначаються як ідеологеми. З одного боку поняття ідеологеми здається близьким за значенням до таких метафоричних визначень та термінів як колективні символи [8], соціально-політичні поняття [9], фундаментальні лозунги [10], паролі [11], домі-

нуючі символи (key symbols) [12]. З іншого боку термін «ідеологема» є більш точним, так як він стосується певного типу дискурсу.

В сучасній лінгвістиці існує досить стійке уявлення про ідеологема як про власне вербальну одиницю, яка репрезентує базові ідеологічні настанови, цінності в мові, або як про одиницю будь-якого мовного рівня, функцією якої є експлікація ідеологічних домінант.

Ідеологема може розглядатися як «феномен, який формує концептуальні схеми і категорії, обумовлює процеси сприйняття, обробки та оцінки отриманої інформації про той чи інший ідеологічно значущий об'єкт. Значеннєвий зміст та емоційне забарвлення ідеологема можуть неоднаково сприйматися адресатами, оскільки ідеологеми репрезентують специфічний погляд на відповідну реалію» [13, с. 194].

Висновки. Мова є природним середовищем, на яке впливають користувачі. Але таке середовище не залишається незмінним. Змінюються соціальні та політичні погляди, а разом з ними змінюються слова, які відображають їх. Сучасні тенденції розвитку суспільства (соціально-політичні потрясіння, глобальні інформаційні системи, глобалізація економіки, взаємопроникнення різних культур) збільшують актуальність проблем, пов'язаних з політичною лінгвістикою. Сучасний етап розвитку політичної лінгвістики характеризується зростанням зацікавленості дослідників до проблеми «мова та ідеологія». Ідеологія є системою, яка організує соціально-політичне пізнання. Така система, як і будь-яка інша, складається із набору певних, притаманних даній системі елементів. В цьому випадку ідеологеми є елементами, які утворюють таку систему.

Список літератури

1. Романов А. А. Политическая лингвистика: функциональный подход / А. А. Романов. – М. ; Тверь : ИЯ РАН : ТвГУ, 2002. – 191 с.
2. Андреев Ю. П. Категория «социальный институт» / Ю. П. Андреев // Философские науки. – 1984. – № 1. – С. 134–137.
3. Ван Дейк, Тен А. Дискурс и власть : Репрезентация доминирования в языке и коммуникации / Тен А. Ван Дейк. – М. : ЛИБРОКОМ, 2013. – 344 с.
4. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук / Шейгал Е. И. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://libed.ru/knigi-nauka/>.
5. Дорда С. В. Про деякі теоретичні засади дослідження політичного дискурсу / С. В. Дорда // Наукові записки. – Випуск 138. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. – С. 57–60.
6. Ferschueren J. Ideology in Language Use : Pragmatic Guidelines for Empirical Research / J. Ferschueren. – Cambridge University Press, 2012. – 392 p.
7. Жукоцкая А. В. Проблема идеологии (социально-философский анализ): диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук / А. В. Жукоцкая [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/problema-ideologii-sotsialno-filosofskii-analiz>.
8. Fleischer M. Polska symbolika kolektywna / M. Fleischer. – Wrocław: Dolnoślaska Szkoła Wyższa Edukacji Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, 2003. – 186 с.

9. Molas J. Problemy opisu konfrontatywnego pojęć społeczno-politycznych / J. Molas // Lingwistyka a polityka: słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej. – Warszawa: Elipsa, 2007. – 324 p.
10. Wróblewski R. Hasła konstytutywne tekstów politycznych z lat 1985-95 / R. Wróblewski // Oblicza komunikacji I. Perspektywy badań nad tekstem, dyskursem i komunikacją. – Kraków: Tertium, 2006. – 240 s.
11. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрийяр. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 199 с.
12. Turner V. The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual / V. Turner. – Ithaca, NY: Cornell Univ. Pr., 1967. – 186 p.
13. Нахимова Е. А. Прецедентные онимы в современной российской массовой коммуникации: теория и методика когнитивно-дискурсивного исследования / Е. А. Нахимова ; ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т». – Екатеринбург, 2011. – 166 с.

Отримано 30.11.2015

Аннотация

Статья посвящена одной из проблем современных междисциплинарных исследований, а именно, рассмотрению некоторых теоретических принципов изучения идеологии.

Summary

The article is devoted to one of the interdisciplinary approaches to the study of ideology.